

Małgorzata KOŁACZEK

Uniwersytet Jagielloński

malgorzata.kolaczek@uj.edu.pl

MIĘDZYNARODOWY RUCH ROMSKI – ZMARNOWANA SZANSA CZY PRZYSZŁOŚĆ NARODU?

ABSTRACT International Romani Movement – Wasted Opportunity or Future of the Nation?

The subject of this paper is the issue of the international Romani movement and the influence of the European Union's activities and policy on its development. The special emphasis was placed on the history of the process of mobilization of the Roma within the framework of international non-governmental organizations and the creation of new organizations and platforms on European level involving many activists and organization from various European countries. Can we still speak about international Romani organizations or are they only a relict in the face of European integration and European umbrella organizations and initiatives? This article tries to find some answers to this question.

Słowa kluczowe: Romowie, mobilizacja etniczna, organizacje pozarządowe, Unia Europejska

Key-words: Roma people, ethnic mobilization, nongovernmental organizations, European Union

Termin „Rom” – w języku *romani*: człowiek – pochodzi od sanskryckiego słowa *Dom*, oznaczającego osoby należące do niskiej kasty w Indiach, której członkowie utrzymują się z muzykowania. Romowie/Cyganie to bardzo zróżnicowana grupa etniczna o tradycjach nomadycznych, obecnie jednak większość członków tej grupy pro-

wadzi osiadły tryb życia. Szacuje się, że tylko ok. 5% Romów wciąż wędruje¹. Wyróżnia się cztery podstawowe grupy Romów: Romowie – rozproszeni po całym świecie; Sinti – żyjący na terenie Austrii, Szwajcarii, Włoch, Niemiec i przygranicznych rejonach Francji; Manusze – mieszkający we Francji, Włoszech, Niemczech i Ameryce Północnej oraz Kale – obecni w Hiszpanii, Portugalii i południowo-zachodniej Francji². Te grupy dzielą się dodatkowo na podgrupy, które z kolei dzielą się na tzw. *nacie*, a te z kolei na *vice*. Romowie starają się konsolidować, zdając sobie sprawę, że tylko w ten sposób będą w stanie walczyć o swoje prawa. Na Kongresie Romów w Londynie w 1971 r. przyjęto flagę Romów z czerwoną czakrą w centrum, która przywołuje indyjskie pochodzenie Romów, oraz dwoma kolorami tła – niebieskim i zielonym, które symbolizują wędrówkę pod niebem na ziemi. Zaakceptowano również pieśń *Gelem, Gelem* ze słowami Jarko Jovanovica jako hymn Romów³. Jest to niemałe osiągnięcie, zważywszy na duże rozproszenie i różnicowanie Romów. Wciąż jednak etniczna mobilizacja grup romskich to proces nowy i będący w początkowej fazie, obejmujący głównie romskich liderów, nie zaś większość populacji. Mobilizacja ta wiąże się najczęściej z tworzeniem organizacji pozarządowych – lokalnych, krajowych czy międzynarodowych, rzadziej zaś dotyczy partycypacji politycznej. Przedmiotem tego artykułu jest właśnie ten najbardziej popularny i preferowany przez nowoczesnych liderów romskich typ mobilizacji w wymiarze międzynarodowym, ze szczególnym uwzględnieniem wpływu Unii Europejskiej na rozwój procesu mobilizowania się Romów na poziomie światowym. Aby jednak dokonać krótkiej diagnozy tego procesu, konieczne jest przedstawienie rysu historycznego międzynarodowego ruchu romskiego.

Jean-Pierre Liégeois wyróżnia pięć faz rozwoju organizacji romskich:

- lata 60. – powstanie wielu organizacji w Europie Zachodniej, ich istnienie legitymizuje Światowy Kongres Romski w Londynie;
- lata 70. – kontynuacja rozwoju organizacji romskich, ich istnienie legitymizuje Światowy Kongres Romski w Genewie;
- lata 80. – okres stabilizacji, uznanie Międzynarodowej Unii Romów (International Romani Union, IRU) za organizację pozarządową przy ONZ, Kongres w Getyndze jako koniec fazy początkowej;
- lata 90. – faza ta odzwierciedla wydarzenia w krajach Europy Środkowo- i Południowo-Wschodniej po upadku komunizmu – gwałtowny wzrost liczby politycznych i kulturalnych organizacji romskich, w połowie lat 90. było ich już ok. 1000; w fazie tej również organizacje dążą do uznania ich działań przez partnerów instytucjonalnych i borykają się z ustaleniem zasięgu swojej aktywności – na poziomie regionalnym, narodowym, europejskim czy światowym oraz obszarów działalności – polityka, kultura, szkolnictwo, prawa człowieka, etc.; Światowy Kongres Romski pod Warszawą rozpoczyna ten okres;

¹ K. Dziubała, *Historia Romów*, [w:] tenże, *Religia i kultura Romów*, Racjonalista, 25 VII 2002, [online] <http://www.racjonalista.pl/kk.php/s,1441>, 11 III 2013.

² A. Kowarska, *Polska Roma. Tradycja i nowoczesność*, Warszawa 2005, s. 5, *Studia Ethnologica*.

³ Council of Europe, *Flague and Anthem*, Dosta!, [online] <http://www.dosta.org/?q=node/74>, 2 V 2013.

- od 2000 r. – konsolidacja romskich organizacji pozarządowych na arenie politycznej; Światowy Kongres Romski w Pradze wysuwa postulat uznania Romów za naród, ustanowienia komitetów, grup roboczych, punktów konsultacyjnych ds. Romów etc. przy organizacjach międzynarodowych oraz biur i pełnomocników ds. ludności romskiej w poszczególnych państwach, uchwalenia prawa dotyczącego mniejszości narodowych i etnicznych w krajach byłego bloku wschodniego, partycypowania Romów w parlamentach poszczególnych państw, uwzględnienia kwestii romskiej w procedurze akcesji krajów do UE i zwiększenia zainteresowania tą problematyką na forum europejskim⁴.

Jednak już wcześniej, zdaniem niektórych badaczy, podjęto pierwsze działania mające na celu stworzenie pancygańskiej organizacji ponadnarodowej. W Polsce podjęte zostały w latach 40., kiedy to ostatni z dynastii król cygański⁵ Rudolf Kwiek mianował siebie przewodniczącym Światowej Rady Romów, która to jednak organizacja funkcjonowała jedynie na papierze aż do jego śmierci w 1964 r.⁶ W międzyczasie część członków rodziny Kwieków wyemigrowała do Francji, gdzie założyli wraz z Ionelem Rotaru (Vaidą Voivodem, jakie to miano sam sobie nadał) kolejną organizację – Światową Wspólnotę Romską, która została uznana we Francji w 1965 r. za nielegalną, na co miały wpływ jej żądanie reparacji dla Romów od Niemiec, które podobno powodowały problemy dla rządu Charles’a de Gaulle’a⁷. We Francji, Wielkiej Brytanii, Czechosłowacji, Kanadzie, Finlandii, Grecji, Hiszpanii, USA i Australii powstawały kolejne organizacje romskie, których znaczenie jednak było dość iluzoryczne. Prawdziwym przełomem było zwołanie przez Międzynarodowy Komitet Cygański⁸ I⁹ Światowego Kongresu Romów pod Londynem, na którym przyjęto flagę Romów, hymn *Gelem, Gelem* (*Dżelem, Dżelem* – Wędrujemy, Wędrujemy), hasło ruchu romskiego *Opré Roma* (Powstańcie Romowie), ustanowiono 8 kwietnia Międzynarodowym Dniem Romów i przede wszystkim termin „Rom” jako oficjalne określenie przedstawicieli tej grupy¹⁰.

⁴ J.-P. Liégeois, *Roma in Europe*, Council of Europe Publishing, Strasbourg 2007, s. 218-219.

⁵ Wykorzystał wybuch wojny, przez co nie odbyły się wybory króla.

⁶ Hancock był bardzo krytykowany za próby przedstawiania rodowodu romskiego nacjonalizmu w początkach XX w., a także za samo określenie Romów jako narodu. Wielu badaczy, m.in. Mark Kohn, twierdziło, że nie ma czegoś takiego jak romski nacjonalizm. Z Hancockiem częściowo zgodzili się inni naukowcy, np. Thomas Acton. Por.: I. Hancock, *We Are the Romani People. Ame sam e Rromane džene*, Paris–Hatfield 2002, s. 118, *Interface Collection*, 28.

⁷ *Tamże*, s. 120.

⁸ Comité International Tsigane – organizacja założona we Francji w 1965 r., której przewodniczyła Vanko Rouda, współpracująca z Cygańskim Kościołem Ewangelicznym.

⁹ Pierwszy międzynarodowy kongres romski miał miejsce w 1934 r. w Bukareszcie, jednak nie wywarł żadnego wpływu politycznego. D. Mayall, *Gypsy Identities, 1500-2000. From Egyptians and Moon-men to the Ethnic Romany*, London–New York 2004, s. 204. Inne źródła podają rok 1933. Por.: A. Górska, *Podmiotowość polityczna Romów i formy jej realizacji*, [w:] *Wędrownicy i migranci. Pomiędzy marginalizacją a integracją*, red. E. Nowicka, B. Cieślińska, Kraków 2005, s. 52, *Seria Wydawnicza Polskiego Towarzystwa Socjologicznego*.

¹⁰ A. Fraser, *Dzieje Cyganów*, przeł. E. Klekot, Warszawa 2001, s. 233-234.

Na kolejnym Kongresie w Genewie 8-11 kwietnia 1978 r., w którym brało udział 120 delegatów i obserwatorów z dwudziestu sześciu krajów, w tym z Indii, podkreślano związki Romów z ich praojczyzną i zatwierdzono powołaną w 1977 r. Międzynarodową Unię Romów jako organizację, która miała działać między Kongresami i która uzyskała w roku następnym status konsultanta przy ONZ¹¹. Przewodniczącym IRU został Slobodan Berberski¹². Powołano także reprezentantów Romów przy UNESCO i Komisji Praw Człowieka (został nim Jan Cibula)¹³.

Na III Kongresie w Getyndze 16-20 maja 1981 r. poruszano kwestię romskiego Holokaustu oraz wsparto organizację Verband Deutscher Sinti und Roma (VDSR)¹⁴ pod kierunkiem Romani Rose w jej wysiłkach pozyskania środków od rządu niemieckiego na prowadzenie działalności, w zamian za co VDSR poparła IRU przed społecznością Sinti w Niemczech¹⁵. Wkrótce jednak organizacja Romani Rose odłączyła się od IRU.

IV Światowy Kongres Romów, zorganizowany w Serocku pod Warszawą 4-13 kwietnia 1990 r. (250 delegatów z dwudziestu czterech krajów, z czego 75% z krajów postkomunistycznych), już po upadku komunizmu w Polsce, zaowocował z kolei powołaniem Komisji ds. Stworzenia Encyklopedii Języka Romskiego oraz postulatami standaryzacji *romani*, a także przyjęto na nim morfofonemiczny alfabet, opracowany przez Marcela Courthiade¹⁶.

V Kongres miał miejsce w Pradze w lipcu (24-28) 2000 r. i zgromadził ok. 300 delegatów. Podczas obrad w Pradze podjęto decyzję ustanowienia Parlamentu IRU, do którego obowiązków należeć miały: praca dla IRU, wybieranie władz IRU oraz reprezentowanie regionów geograficznych, z których pochodzili parlamentarzyści¹⁷. Drugim istotnym postanowieniem było promowanie statusu Romów jako *transnarodowego narodu romskiego*¹⁸. Podczas Kongresu odbywały się także prace w kilku grupach roboczych: edukacja i kultura, standaryzacja języka *romani*, migracje, restytucje związane z Holokaustem, kwestia Kosowa, media, polityka i stosunki międzynarodowe, kwestie ekonomiczne i społeczne oraz grupa pracująca nad statutem IRU i Kartą IRU (ostatnia grupa jako jedyna nie ukończyła prac 22 lipca, tylko 27 lipca)¹⁹. Kongres pokazał jednak, jak wiele rozłamów i różnych wizji działań IRU funkcjonuje w ramach jednej orga-

¹¹ Obecnie jest nim Ian Hancock. *Tamże*, s. 234.

¹² *Tamże*, s. 234.

¹³ T. Acton, I. Klimová, *The International Romani Union: An East European Answer to West European Questions? Shifts in the Focus of World Romani Congresses 1971-2000*, [w:] *Between Past and Future. The Roma of Central and Eastern Europe*, red. W. Guy, Hatfield 2001, s. 157.

¹⁴ Przekształciła się później w Centralną Radę Niemieckich Sinti i Romów (Zentralrat Deutscher Sinti und Roma) z Romani Rose na czele do dzisiaj.

¹⁵ T. Acton, I. Klimová, *The International Romani Union...*, s. 160-161.

¹⁶ *Tamże*, s. 162.

¹⁷ J-P Liégeois, *Roma in Europe*, s. 215.

¹⁸ *Tamże*, s. 215.

¹⁹ T. Acton, I. Klimová, *The International Romani Union...*, s. 173.

nizacji. Uchwalono na nim *Deklarację narodu*²⁰, która zgodnie z dokumentacją została zatwierdzona 27 lipca, jednak nie była dyskutowana podczas obrad Kongresu, a jedynie pewne jej fragmenty znalazły się w przemówieniu Emila Ščuki – przewodniczącego IRU. Ustalono także, że Kongres będzie zwoływany co cztery lata. Tak też się stało.

W październiku 2004 r. w Lanciano we Włoszech miał miejsce VI Światowy Kongres Romów, który zgromadził delegatów z czterdziestu ośmiu krajów. Wybrano nowego przewodniczącego IRU – Stanisława Stahiro Stankiewicza z Polski (wcześniej wiceprzewodniczącego) – i kontynuowano prace rozpoczęte na poprzednim Kongresie, a także skupiono się na kwestii zwalczania rasizmu wobec Romów²¹. Od tego momentu odbyły się jeszcze dwa Kongresy – w Zagrzebiu w październiku 2008 r. z niemal 300 delegatami z dwudziestu ośmiu krajów, gdzie debatowano na Planem Działania dotyczącym Kształtowania Narodu Romskiego, oraz w Sibiu (Rumunia) w kwietniu 2013 r. Ostatni, VIII Kongres zgromadził 250 przedstawicieli z trzydziestu czterech krajów, nowym prezydentem IRU został wybrany Florin Cioaba. Jeśli chodzi o samą IRU z siedzibą w Pradze, to obecnie skupia ona trzydziestu trzech członków z dziewiętnastu krajów. Organizacja ta odegrała dużą rolę na początku lat 90., działając jak swoista grupa lobbingu i nacisku²², zarówno na organizacje międzynarodowe, jak i rządy państw europejskich. Na pewno miała także wpływ na intensyfikację kontaktów liderów romskich z poszczególnych krajów, gromadząc tak szanowanych intelektualistów i działaczy romskich, jak Nicolae Gheorghe (Rumunia), Florian Cioaba (Rumunia), Hristo Kyuchukov (Bułgaria), Zlatko Mladenov (Bułgaria), Nadezda Demeter (Rosja), Viktor Famulson (Szwecja), Thomas Acton (Wielka Brytania), Ian Hancock (USA), Dragan Jevremovic (Austria), Normundus Rudevic (Litwa), Emil Stojka (Czechy), Jan Cibula (Szwajcaria), Dragoljub Acković (Serbia), Gejza Adam (Słowacja), Marcel Courthiade (Francja) czy Rajko Djurić (Serbia). Przedstawiciele Międzynarodowej Unii Romów uczestniczyli w wielu konferencjach i przede wszystkim opracowali jak dotąd najbardziej szczegółowy program polityczny.

Jednakże Międzynarodowa Unia Romów nie odniosła sukcesu w pobudzaniu świadomości wśród szerokich rzesz ludności romskiej, której przedstawiciele często nawet nie słyszeli o tej organizacji. Krytycy IRU, m.in. Ágnes Daroczi z Węgier czy Rudko

²⁰ W *Deklaracji narodu* możemy przeczytać: *My, naród romski, jednostki należące do narodu romskiego używamy do ustalenia reprezentacji ich narodu, który nie chce stać się państwem. Prosimy o bycie uznany za naród, ze względu na Romów i nie-Romów, którzy podzielają wyzwania współczesności. My, naród, z którego ponad pół miliona osób zostało eksterminowanych podczas zapomnianego Holocaustu, naród, którego przedstawiciele są zbyt często dyskryminowani, marginalizowani, są ofiarami nietolerancji i prześladowań, mamy marzenie i jesteśmy zdecydowani je wypełnić. Jesteśmy narodem, dzielimy te same tradycje, tę samą kulturę, ten sam język, jesteśmy narodem.* Deklaracja została przedstawiona rządów państw i Komisji Praw Człowieka ONZ. T. Acton, I. Klimová, *The International Romani Union...*, s. 216. Widać tu wyraźne nawiązanie do słynnego przemówienia Martina Luthera Kinga.

²¹ J.-P. Liégeois, *Roma in Europe*, s. 215.

²² Termin ten rozumiem jako działanie pozaparlamentarnych grup nacisku w celu wywierania wpływu na decydentów za pomocą środków ekonomicznych i społecznych, aby osiągnąć swoje zamierzenia i przeforsować realizację swoich celów. S. Pawlak, *Wstęp do teorii lobbingu*, [online] http://www.internetpr.pl/public_relation_view.php?letter=&aty_id=28&offset=0&art_id=16470, 22 IV 2010.

Kawczyński z Niemiec, twierdzą, że skupia się ona głównie na obradach i uczestniczeniu w działalności naukowej, a nie na realnych działaniach na rzecz ludności romskiej. Zarzuca się IRU także dążenie do zmonopolizowania dyskursu romskiego i uzurpowanie sobie prawa do bycia jedynym przedstawicielem niezwykle zróżnicowanych społeczności romskich.

Właśnie Rudko Kawczyński działa aktywnie w organizacji, którą uważa się za największego konkurenta IRU – Narodowym Kongresie Romskim (Roma National Congress, RNC) z siedzibą w Hamburgu, założoną w 1982 r. Obie organizacje, IRU i RNC, dążą do uznania Romów za naród, jednak różnią się pod względem założeń programowych i adresatów swoich działań. Międzynarodowa Unia Romska od początku istnienia miała pełnić funkcję organizacji „parasolowej” dla organizacji krajowych i miała być forum współpracy pomiędzy romskimi i nieromskimi naukowcami i aktywistami. RNC z kolei powstał również jako organizacja „parasolowa”, jednak w innym celu – obrony praw Romów przybywających do Niemiec w poszukiwaniu azylu, od których niejako odwracała się inna, wcześniej wspomniana organizacja – VDRS. Dodatkowo RNC wnioskuje o uchwalenie Europejskiej Karty Praw Romskich, która po raz pierwszy przedstawiona została w 1994 r. i zawierała katalog praw politycznych i kulturalnych²³ (jak dotąd nie przyjęta przez żadną organizację międzynarodową). Obie organizacje natomiast działają na rzecz tego, aby Romowie nie byli traktowani jak „problem społeczny”. Narodowy Kongres Romski postuluje także, aby proces emancypacji Romów opierał się na wspólnych korzeniach i wspólnych perspektywach, wychodzących poza obywatelstwo, przynależność grupową czy kraj pochodzenia²⁴.

Zarówno IRU, jak i RNC są w ostatnich latach znacznie mniej aktywne i można przypuszczać, że wpływ na to miały rozszerzenia UE w 2004 r. i 2007 r., gdyż organizacje członkowskie, z których większość powstała w Europie Środkowo- i Południowo-Wschodniej, skupiły wysiłki na pozyskiwaniu środków finansowych dostępnych w ramach struktur unijnych i na działaniach na poziomie narodowym²⁵. Aby jednak zdiagnozować, jak może to wpłynąć na międzynarodowy ruch romski, dotąd kojarzony głównie z Międzynarodową Unią Romów, należy pokrótce przedstawić działania samych Romów na poziomie europejskim, Rady Europy i Unii Europejskiej, która w ra-

²³ A. McGarry, *Ethnic Group Identity and the Roma Social Movement: Transnational Organizing Structures of Representation*, „Nationalities Papers” 2008, Vol. 36, nr 3, s. 455, [online] <http://dx.doi.org/10.1080/00905990802080661>.

²⁴ *Tamże*, s. 456.

²⁵ Istotny okazał się także czynnik finansowy, gdyż nie udało się uzyskać środków na biurokratyzację i faktyczną instytucjonalizację tych organizacji, nie było też możliwości zatrudnienia odpowiedniej kadry. Jak opisuje to członek Parlamentu IRU, Santino Spinelli: *Spotykamy się tylko wtedy pojawiają się jakieś pieniądze na zorganizowanie Kongresu, seminarium czy Zgromadzenia Parlamentu, poza tym jesteśmy tylko organizacją istniejącą na papierze*. Co prawda IRU założyła w 2002 r. w Brukseli w biurze Transnarodowej Partii Radykalnej punkt lobbingu, mający na celu wpływanie na instytucje UE w celu realizowania swoich założeń programowych, jednak jak dotąd nie wiadomo, jakie i czy w ogóle istnieją jakiegokolwiek osiągnięcia tego punktu pod kierownictwem Paolo Pietrosantiego. I. Klimova-Alexander, *The Romani Voice in World Politics. The United Nations and Non-State Actors*, Aldershot–Burlington 2005, s. 19, *Non-State Actors in International Law, Politics and Governance Series*.

mach swoich struktur tworzy organy zajmujące się sprawami romskimi, wspiera również mobilizację etniczną Romów na poziomie europejskim, zarówno finansowo, jak i ideologicznie.

Z inicjatyw na gruncie europejskim warto wspomnieć o takich instytucjach, jak Europejskie Forum Koczowników i Romów (European Roma and Travellers Forum, ERTF), Europejski Parlament Romski (EUROM) oraz Romska Koalicja Polityczna. Pierwsza z nich – ERTF – powstała w odpowiedzi na apel prezydent Finlandii Tarji Halonen, która 24 stycznia 2001 r. na posiedzeniu Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy zaproponowała utworzenie Europejskiego Forum jako ciała konsultacyjnego Rady Europy oraz swego „głosu” Romów i koczowników także na forum UE²⁶. Propozycja od razu spotkała się z dużym zainteresowaniem decydentów europejskich i liderów romskich, wyrażonym m.in. podczas seminarium w Helsinkach w październiku 2001 r., w tym miesiącu także Grupa Ekspertów ds. Romów i Sinti przy Radzie Europy opracowała propozycję kształtu przyszłej organizacji, a Zgromadzenie Parlamentarne RE w swojej rezolucji nr 1557 poparło ideę stworzenia ERTF²⁷. Koncepcja jednak wywołała także kontrowersje, m.in. Martin Kovats twierdził, że ERTF będzie pierwszą instytucją będącą wytworem romskiego nacjonalizmu i że będzie mówić jedynie głosem kilku działaczy, wyłączając alternatywne opinie innych liderów²⁸. Obawy te, dotyczące nasilania się romskiego nacjonalizmu, były zupełnie nieuzasadnione, natomiast drugie zastrzeżenie miało dużo wspólnego z przyszłą pracą ERTF.

Jednakże dopiero w styczniu 2003 r. powołano grupę roboczą GT-ROMS, która miała zająć się stworzeniem planowanej organizacji i w tym celu spotkała się po osiem razy w 2003 i 2004 r.²⁹ W efekcie we wrześniu 2004 r. w Strasburgu powołano Europejskie Forum Romów i Koczowników jako niezależne stowarzyszenie podlegające prawu francuskiemu³⁰, działające w partnerstwie z Radą Europy. W 2005 r. czterdzieści krajów wybrało swoich delegatów³¹ do Zgromadzenia Parlamentarnego i dzięki temu pierwsze posiedzenie Forum miało miejsce w grudniu tego roku³². Przewodniczącym ERTF został Rudko Kawczyński z Niemiec (RNC), a wiceprzewodniczącym i Stanisław Stankiewicz z Polski (IRU) i Miranda Vudasrante z Finlandii, powołano także Komitet Wykonawczy oraz Specjalne Komitety ds. Kosowa i Migracji, Spraw Młodzieży i Spraw Płci³³. Druga sesja Zgromadzenia Parlamentarnego ERTF

²⁶ *Roma in Europe. From Social Exclusion to Active Participation*, red. P. Thelen, Skopje 2005, s. 61.

²⁷ *Tamże*, s. 61.

²⁸ M. Kovats, *The Politics of Roma Identity: Between Nationalism and Destitution*, Open Democracy, 29 VII 2003, s. 6, [online] http://www.opendemocracy.net/people-migrationeurope/article_1399.jsp, 16 VI 2010.

²⁹ J.-P. Liégeois, *Roma in Europe*, s. 250-251.

³⁰ Wsparcie i zaangażowanie Francji było znaczące, zważywszy na stosunek władz i prawa tego państwa do mniejszości oraz fakt, że nie uznawała ona Konwencji ramowej o ochronie mniejszości narodowych za prawo obowiązujące.

³¹ Im większa populacja Romów w kraju, tym większą liczbę delegatów można powołać.

³² J.-P. Liégeois, *Roma in Europe*, s. 252.

³³ A. McGary, *Ethnic Group Identity...*, s. 460.

odbywała się od 6 do 8 listopada 2006 r. w Strasburgu, później zbierano się jeszcze kilka razy. Forum prowadziło działania podobne do RNC, co nie może dziwić, skoro organizacje te łączyła osoba Rudko Kawczyńskiego. Obecnie ERTF nie jest zbyt aktywne, choć wciąż zbierają się Zgromadzenie Parlamentarne.

EUROM – Europejski Parlament Romów – powołany został do życia w Budapeszcie w 1992 r. przez liderów dwudziestu dwóch organizacji z dziesięciu krajów. Choć założenia były szczytne i miały na celu przede wszystkim zorganizowanie i mobilizację Romów zgodnie ze słowami jednego z gospodarzy spotkania, Aladára Horvátha, który w swoim przemówieniu inauguracyjnym powiedział: *15 milionów Romów żyje w krajach europejskich i tylko trzymanie się razem jest jedyną odpowiedzią na ich problemy*³⁴, to organizacja istniała jedynie formalnie.

Stosunkowo nową inicjatywą jest Romska Koalicja Polityczna, która rozpoczęła swoje działanie w marcu 2008 r. i skupia romskie organizacje pozarządowe oraz organizacje działające w obszarze praw człowieka i zwalczania rasizmu. Jej celem jest zabieganie o włączenie Romów w pracę instytucji europejskich oraz opracowanie europejskiej strategii na rzecz społeczności romskiej. Trudno jednak określić, ze względu na bardzo krótki okres działania, czy i jaki wpływ będzie ona mieć na politykę UE wobec Romów. Na pewno jest ona jednak dowodem na to, że proces etnicznej mobilizacji Romów na forum UE się intensyfikuje, a dodatkowo, jak ważne jest dla tego procesu wsparcie organizacji obywatelskich.

Jeżeli chodzi o Unię Europejską, to postulowana przez wiele instytucji unijnych potrzeba włączenia Romów w proces projektowania i wdrażania działań na ich rzecz zaowocowała wcieleniem w życie trzech inicjatyw, umożliwiających Romom partycypację w decyzjach dotyczących ich społeczności oraz wyrażenie opinii i wymianę doświadczeń pomiędzy liderami i organizacjami romskimi oraz instytucjami aktywnymi w obszarze problemów i wyzwań stojących przed społecznościami marginalizowanymi, w tym ludnością romską. Pierwszą z nich jest EURoma Network – Europejska Sieć na rzecz Włączenia Społecznego Romów, powołana w czerwcu 2007 r. W pierwszym spotkaniu uczestniczyli przedstawiciele dwunastu krajów członkowskich: Węgier, Rumunii, Bułgarii, Republiki Czeskiej, Słowacji, Portugalii, Grecji, Włoch, Polski, Finlandii i Szwecji³⁵. Współpraca w ramach Sieci ma na celu wymianę doświadczeń i dobrych praktyk, a także promowanie wykorzystania środków dostępnych w ramach EFS w celu wzmacniania efektywności strategii pomocy Romom oraz propagowanie społecznego włączenia poprzez wypracowanie współpracy i forum, na którym możliwa będzie debata. Powołanie sieci było zgodne z założeniami zarządzania funduszami strukturalnymi, programem EFS oraz Agendą Społeczną 2005-2010, która stanowi uzupełnienie strategii lizbońskiej³⁶ poprzez wspieranie równych szans dla

³⁴ Z. Barany, *The East European Gypsies. Regime Change, Marginality and Ethnopolitics*, Cambridge 2002, s. 261.

³⁵ *Tamże*, s. 22-23.

³⁶ Na szczytach Rady Europejskiej w Lizbonie i Feirze w 2000 r. podjęto decyzję o unowocześnieniu Europejskiego Modelu Społecznego w duchu stworzenia najbardziej konkurencyjnej i opartej na wiedzy gospodarki na świecie, ze stałym wzrostem gospodarczym, z lepszymi i liczniejszymi możliwościami

wszystkich jako drogi do większej integracji i równości społecznej w krajach UE³⁷. Po pierwszym spotkaniu w 2007 r. nastąpiły kolejne – w maju 2008 r. w Bukareszcie, w październiku 2008 r. w Mytelene, w maju 2009 r. w Budapeszcie i we wrześniu 2009 r. w Sztokholmie³⁸. Uczestnicy Sieci odbyli także w marcu 2009 r. wizytę studyjną w Hiszpanii, gdzie realizowany jest jak dotąd najbardziej efektywny program włączania Romów – ACCEDER, w celu wymiany dobrych praktyk oraz wzięcia udziału w seminarium na temat zbierania danych etnicznych³⁹. W skład Sieci EURoma wchodzi eksperci rządowi, z których część stanowią Romowie, z dwunastu krajów członkowskich. Kształt struktury Sieci skryształizował się podczas spotkania inauguracyjnego jej działanie w styczniu 2008 r. w Sewilli. Powołano organ decyzyjny – Komitet Zarządzający, złożony z przedstawicieli wszystkich państw członkowskich Sieci, przedstawicieli Komisji Europejskiej oraz Sekretariatu Technicznego Sieci. Komitet spotyka się dwa razy do roku, a stale działa właśnie Sekretariat Techniczny, za którego prace odpowiedzialna jest Fundación Secretariado Gitano – pozarządowa organizacja non-profit z Hiszpanii, istniejąca od lat 60., mająca na celu świadczenie usług dla społeczności romskiej na terenie Hiszpanii i w Europie. Dodatkowo eksperci Sieci pracują w ramach trzech grup roboczych: ds. edukacji, ds. zatrudnienia i ds. integracji społecznej⁴⁰.

Włączeniem społecznym Romów zajmuje się także Platforma Europejska na rzecz Integracji Romów, działająca od końca 2008 r. Państwo członkowskie sprawujące prezydencję w Radzie Unii Europejskiej decyduje o terminie spotkania członków Platformy i przewodniczy mu. Podczas tych spotkań obecni są przedstawiciele państw członkowskie UE, międzynarodowych organizacji pozarządowych oraz samych Romów, a mają one na celu pobudzenie współpracy i wymianę dobrych praktyk i doświadczeń w działaniach na rzecz włączenia Romów. Pierwsze spotkanie miało miejsce 24 czerwca 2009 r. w Pradze, opracowano na nim 10 wspólnych zasad podstawowych (Common Basic Principles), których stosowanie ułatwić ma integrację Romów. Są to:

zatrudnienia i większą spójnością społeczną. Aby to osiągnąć, zaplanowano działania w czterech obszarach: edukacja i szkolenia, wdrożenie aktywnej polityki zatrudnienia, modernizowanie ochrony socjalnej i promowanie włączenia społecznego. European Commission, *The Situation of Roma in an Enlarged European Union*, Directorate-General for Employment, Social Affairs, Unit D3, Luxembourg 2004, s. 12.

³⁷ Decyzja nr 771/2006/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 17 maja 2006 r. ustanawiająca Europejski Rok na rzecz Równych Szans dla Wszystkich (2007) – w Kierunku Sprawiedliwego Społeczeństwa, Dz. U. UE, L 146/1, 31 V 2006.

³⁸ European Commission, *Commission Staff Working Documents accompanying the Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Non-discrimination and equal opportunities: A renewed commitment*, Brussels, 2.7.2008, SEC(2008) 2172, s. 13.

³⁹ European Commission, *Commission Staff Working Document Roma in Europe: The Implementation of European Union Instruments and Policies for Roma Inclusion – Progress Report 2008-2010*, Brussels, 7.4.2010, Sec(2010) 400 final, s. 31, [online] http://ec.europa.eu/justice/discrimination/files/sec_2010_400.pdf, 2 V 2013.

⁴⁰ Tamże. Więcej zob.: European Network on Social Inclusion and Roma under the Structural Funds, [online] <http://www.euromanet.eu/>, 12 IV 2013.

- *Zasada 1: Konstrukttywne, pragmatyczne i niedyskryminacyjne strategie.* Strategie mające na celu integrację ludności romskiej respektują i realizują podstawowe wartości Unii Europejskiej, do których należą prawa człowieka i godność, niedyskryminacja i równość szans, a także rozwój gospodarczy. Strategie integracji Romów są włączane do głównych nurtów polityki, w szczególności w dziedzinach takich jak edukacja, zatrudnienie, sprawy społeczne, mieszkalnictwo, opieka zdrowotna i bezpieczeństwo. Celem tych strategii jest zapewnienie Romom rzeczywistych równych szans w społeczeństwach państw członkowskich.
- *Zasada 2: Jednoznaczne, ale niewyluczające ukierunkowanie.* Jednoznaczne, ale niewyluczające ukierunkowanie na Romów ma podstawowe znaczenie dla inicjatyw związanych ze strategią integracji. Wiąże się to ze skoncentrowaniem się na ludności romskiej jako na grupie docelowej, ale bez wyłączenia innych ludzi, którzy znajdują się w podobnej sytuacji społeczno-ekonomicznej. Podejście to nie oddziela działań dotyczących Romów od inicjatyw w ramach szerszych strategii.
- *Zasada 3: Podejście międzykulturowe.* Potrzebne jest międzykulturowe podejście, które zaangażuje ludność romską w kontakty z ludnością z innych grup etnicznych. Międzykulturowe uczenie się i umiejętności, które mają podstawowe znaczenie dla skutecznej komunikacji i strategii działania, powinny być promowane przy jednoczesnym zwalczaniu uprzedzeń i stereotypów.
- *Zasada 4: Ukierunkowanie na główny nurt.* Wszystkie strategie integracyjne służą włączeniu Romów do głównego nurtu społeczeństwa (główne instytucje edukacyjne, główny nurt zatrudnienia i mieszkalnictwa).
- *Zasada 5: Świadomość wymiaru związanego z płcią.* Inicjatywy w ramach strategii integracji Romów muszą uwzględniać potrzeby i sytuację kobiet romskich. Inicjatywy te dotyczą takich kwestii, jak dyskryminacja z wielu przyczyn jednocześnie, problemy z dostępem do opieki zdrowotnej i opieki nad dziećmi, ale również przemoc domowa i wykorzystywanie.
- *Zasada 6: Transfer udokumentowanych strategii.* Ważne jest, aby państwa członkowskie korzystały z własnych doświadczeń związanych z opracowywaniem inicjatyw dotyczących integracji Romów i aby dzieliły się tymi doświadczeniami z innymi państwami członkowskimi. Jasne jest, że rozwój, wdrażanie i monitorowanie strategii integracji Romów wymagają dobrej, regularnie zasilanej bazy danych społeczno-ekonomicznych. W stosownych przypadkach należy także wziąć pod uwagę przykłady i doświadczenia związane ze strategiami integracji społecznej, dotyczącymi innych słabszych grup społecznych, zarówno z UE, jak i spoza niej.
- *Zasada 7: Wykorzystywanie instrumentów wspólnotowych.* Podczas opracowywania i realizacji strategii służących integracji Romów ważne jest, aby państwa członkowskie w pełni wykorzystywały instrumenty wspólnotowe, w tym instrumenty prawne (dyrektywa o równości rasowej, decyzja ramowa w sprawie rasizmu i ksenofobii), instrumenty finansowe (Europejski Fundusz Społeczny, Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego, Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich, instrument pomocy przedakcesyjnej) oraz in-

strumenty koordynacyjne (otwarta metoda koordynacji). Państwa członkowskie muszą zadbać o to, aby instrumenty finansowe były zgodne ze wspólnymi zasadami podstawowymi, i korzystać z wiedzy fachowej Komisji Europejskiej podczas oceny strategii i projektów. Wzajemna weryfikacja i przekazywanie dobrych praktyk są na szczeblu eksperckim łatwiejsze również dzięki EURoma.

- *Zasada 8: Zaangażowanie władz regionalnych i lokalnych.* Państwa członkowskie muszą w ścisłej współpracy z władzami regionalnymi i lokalnymi planować, opracowywać, realizować i oceniać inicjatywy w ramach strategii integracji Romów. Władze te odgrywają kluczową rolę w praktycznej realizacji strategii.
- *Zasada 9: Udział społeczeństwa obywatelskiego.* Państwa członkowskie muszą planować, opracowywać, realizować i oceniać inicjatywy w ramach strategii integracji Romów w ścisłej współpracy również z podmiotami społeczeństwa obywatelskiego, takimi jak organizacje pozarządowe, partnerzy społeczni, kadra akademicka/badacze. Uznaje się, że udział społeczeństwa obywatelskiego ma podstawowe znaczenie zarówno dla gromadzenia wiedzy fachowej, jak i rozpowszechniania wiedzy wymaganej do rozwinięcia publicznej debaty i odpowiedzialności w czasie wszystkich działań w ramach strategii.
- *Zasada 10: Aktywne uczestnictwo Romów.* Zaangażowanie ludności romskiej na każdym etapie procesu podnosi skuteczność realizowanych strategii. Zaangażowanie Romów powinno być widoczne zarówno na szczeblu krajowym, jak i europejskim dzięki wkładowi wiedzy fachowej ze strony ekspertów i urzędników romskich, jak również konsultacjom z różnymi stronami romskimi podczas planowania, realizacji i oceny inicjatyw w ramach strategii. Ważne jest, aby strategię integracji były oparte na otwartości i przejrzystości oraz aby w odpowiedni i skuteczny sposób dotyczyły tematów trudnych lub tabu. Równie ważne jest wsparcie dla pełnego uczestnictwa ludności romskiej w życiu publicznym, stymulowanie ich aktywnego obywatelstwa oraz rozwój ich zasobów ludzkich⁴¹. Zasady włączone zostały do konkluzji Rady z 8 czerwca 2009 r.

Jak dotąd odbyło się jeszcze siedem spotkań: w Brukseli 28 września 2009 r., na którym rozważano kwestię edukacji Romów; 17 czerwca 2010 r., tym razem organizowane przez Hiszpanię, dotyczące zaproponowanych przez ten kraj wytycznych co do działań Platformy oraz ustalenia średnioterminowego planu działania, tzw. mapy drogowej Platformy⁴²; 13 grudnia 2010 r. z tematem przewodnim: „Usługi przeznaczone dla małych dzieci Romów oraz ich rodzin: czas działać”⁴³; w Budapeszcie 7-8 kwietnia 2011 r., gdzie rozmawiano o Komunikacie Komisji z 5 kwietnia 2011 r. na temat narodowych strategii włączania Romów; w Brukseli 17-18 listopada 2011 r., gdzie również

⁴¹ Council of the European Union, *Council Conclusions on Inclusion of the Roma – Annex*, Luxembourg, 8.6.2009, s. 4-6, [online] http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/lsa/108377.pdf, 14 IV 2013.

⁴² *Integrated European Platform for Roma Inclusion. Road Map (30 June 2010)*, [online] http://ec.europa.eu/justice/discrimination/files/roma_roadmap_en.pdf, 14 IV 2010.

⁴³ *Roma Platform*, [online] http://ec.europa.eu/justice/discrimination/roma/roma-platform/index_en.htm, 16 VII 2013.

podjęto kwestię narodowych strategii i możliwości wzmocnienia działań Platformy; w Brukseli 22 marca 2012 r. zorganizowano nadzwyczajne posiedzenie Platformy, na którym uczestnicy mieli możliwość wypowiedzenia się na temat narodowych strategii przygotowywanych przez państwa członkowskie; oraz 27 czerwca 2013 r. w tym samym miejscu – spotkanie poświęcone romskim dzieciom i młodzieży.

Komisja wspiera działania Platformy i w tym celu zobowiązała się:

- wspierać kolejne prezydencje Rady w działaniach zwiększających skuteczność Platformy, Komisja zapewni wsparcie wszystkim prezydencjom przy organizowaniu spotkań Platformy;
- wspierać prezydencje w organizowaniu przyszłych szczytów w sprawie Romów;
- stosować „Wspólne podstawowe zasady integracji Romów” przy opracowywaniu, wdrażaniu i ocenie polityki istotnej dla integracji Romów;
- zbadać najskuteczniejsze sposoby zawarcia w wewnętrznych procedurach gwarancji włączenia problematyki Romów do głównego nurtu wszystkich istotnych dziedzin polityki;
- umożliwić samym Romom wpływanie na procesy polityczne, m.in. poprzez współfinansowanie działalności europejskiej sieci reprezentującej Romów⁴⁴.

Koncepcja utworzenia Platformy zrodziła się 16 listopada 2008 r. podczas I Szczytu Romów w Brukseli – ostatniej ze wspomnianych trzech inicjatyw – pod patronatem przewodniczącego KE José Manuela Barroso i rządu francuskiego, sprawującego prezydencję w Radzie UE. Celem Szczytu było podjęcie przez jego uczestników zobowiązania do rozwiązania problemów Romów w Europie oraz tworzenia lepszych warunków porozumienia między społecznością romską a społeczeństwami większościowymi. Spotkania w ramach Szczytu Romów mają służyć także wypracowaniu strategii działania na rzecz integracji społecznej ludności romskiej. Na pierwszym szczycie obecnych było 400 przedstawicieli instytucji UE, rządów i parlamentów państw członkowskich oraz organizacji romskich. Prelegentami byli: przewodniczący Komisji Europejskiej Barosso, wiceprzewodniczący Jacques Barrot (komisarz ds. wymiaru sprawiedliwości, obszaru wolności i bezpieczeństwa), Danuta Hübner (komisarz ds. polityki regionalnej), Vladimír Špidla (komisarz ds. zatrudnienia, spraw społecznych i równości szans), Ján Figel (komisarz ds. edukacji, kształcenia, kultury i młodzieży) oraz Bernard Kouchner (francuski minister spraw zagranicznych i europejskich). Uczestnicy Szczytu potwierdzili priorytetowe obszary działań, zdefiniowane w ramach Dekady na rzecz Włączenia Romów 2005-2015, a więc: edukację, zatrudnienie, opiekę zdrowotną i mieszkalnictwo⁴⁵. II Szczyt odbył się 8 i 9 kwietnia 2010 r. (pierwszy dzień był jed-

⁴⁴ Komisja Europejska, *Komunikat Komisji do Rady, Parlamentu Europejskiego, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów Integracja społeczna i gospodarcza Romów w Europie*, Bruksela, 14.4.2010, KOM(2010) 133 wersja ostateczna, s. 9-10, [online] http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/com/com_com%282010%290133_/com_com%282010%290133_.pl.pdf, 2 V 2013.

⁴⁵ Komisja Europejska, *First EU Roma Summit*, Zatrudnienie, sprawy społeczne i włączenie społeczne, 16 IX 2008, [online] <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=88&langId=pl&eventsId=105>, 2 V 2010.

nocześnie Międzynarodowym Dniem Romów) w Kordobie. Komisja zdecydowała bowiem, że szczyty odbywać będą się co dwa lata, aby umożliwić uczestnictwo jak największego grona przedstawicieli władz i organizacji pozarządowych. Barroso skonstratował, że szczyty *dają jak nigdy dotąd unikalną możliwość postawienia problemu romskiego na ważnym miejscu w programach politycznych*⁴⁶. Dyskusja podczas drugiego spotkania opierała się na wspomnianym już w tym rozdziale *Komunikacie Komisji do Rady, Parlamentu Europejskiego, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów. Integracja Społeczna i Gospodarcza Romów w Europie* z 14 kwietnia 2010 r., który zawierał zarys strategii działań na rzecz integracji Romów w krajach członkowskich oraz zobowiązanie Komisji do sporządzenia *zestawu podejść modelowych dotyczących społecznej i gospodarczej integracji Romów oraz [...] dopilnowania, aby przy opracowywaniu środków służących realizacji strategii UE 2020 oraz programów w nowym okresie finansowania zapewniono konkretne rozwiązania problemów różnych rodzajów społeczności romskich*⁴⁷.

W ramach Szczytu toczyła się także dyskusja nad wspomnianym już dokumentem roboczym Komisji z 7 kwietnia 2010 r., zawierającym raport z postępów wdrażania instrumentów Unii Europejskiej na rzecz Romów 2008-2010 (*Commission Staff Working Document Roma in Europe: The Implementation of European Union Instruments and Policies for Roma Inclusion – Progress Report 2008-2010*). W raporcie zauważono znaczny postęp we włączaniu Romów do społeczeństw i dziedzin życia społecznego w krajach członkowskich, jednakże podkreślono, że sytuacja wciąż nie jest zadowalająca i kraje członkowskie powinny wzmocnić koordynowanie polityk wewnętrznych poprzez skuteczniejsze stosowanie przepisów antydyskryminacyjnych, zwłaszcza tych wynikających z unijnych dyrektyw, oraz lepsze i bardziej aktywne korzystanie z dostępnych na poziomie unijnym możliwości finansowania działań na rzecz Romów⁴⁸. Ostatni, III Europejski Szczyt Romów w UE odbył się 4 kwietnia 2014 r. w Brukseli, zajmowano się na nim postęпами, jakie poczyniły państwa Unii we włączaniu członków społeczności romskiej od 2010 r. W spotkaniu udział wzięło ok. 500 zaproszonych przedstawicieli instytucji UE, rządów i władz lokalnych państw członkowskich, organizacji międzynarodowych i organizacji społeczeństwa obywatelskiego, w tym romskich.

Wszystkie przedstawione wyżej inicjatywy z pewnością świadczą o staraniach organizacji europejskich i liderów romskich do organizowania się i tworzenia struktur transnarodowych, które byłyby w stanie stać się rzecznikami zarówno praw, jak i dążeń tej mniejszości w Europie i na świecie. Jednak żadna z tych organizacji, mimo ich roli i znaczenia, nie uzyskała wymiernych rezultatów w najważniejszej dla nich kwestii – uznania Romów za naród i stworzenia przedstawicielstwa o statusie więcej niż konsultacyjnym przy organizacjach międzynarodowych, szczególnie na forum europejskim.

⁴⁶ Komisja Europejska, *Działania Unii Europejskiej przeciwko dyskryminacji. Sprawozdanie z działalności w latach 2007-2008*, Dyrekcja Generalna ds. Zatrudnienia, Spraw Społecznych i Równości Szans, Dział G4, Luksemburg 2009, s. 16.

⁴⁷ Komisja Europejska, *Komunikat Komisji do Rady...*, s. 11-12.

⁴⁸ European Commission, *Commission Staff Working Document Roma in Europe*, Brussels, 7.4.2010, Sec(2010) 400 final.

Wydaje się, że Unia Europejska w pewien sposób zahamowała rozwój jak dotąd najważniejszych organizacji, IRU i RNC, koncentrując swoje działania na finansowaniu i umożliwieniu działań na rzecz Romów w poszczególnych państwach, a nie na poziomie transnarodowym. Dodatkowo, w odróżnieniu od działań IRU i RNC, zarówno Rada Europy, jak i Unia Europejska wspierają inicjatywy integracyjne, które przewidują powstawanie ciał i organizacji, w których działają Romowie i nie-Romowie. Nie są to więc przedsięwzięcia, w których sami Romowie mogą decydować o posunięciach, konstruowaniu strategii, długoterminowych celach i wdrażaniu działań. Te nowe europejskie inicjatywy są ściśle powiązane z instytucjami nieromskimi i nie są budowane oddolnie przez społeczności romskie, z drugiej jednak strony wydaje się, że w tym momencie to one właśnie mają największe znaczenie i realne przełożenie na działania realizowane na rzecz Romów.

Można również przypuszczać, że międzynarodowy ruch romski, zapoczątkowany w ubiegłym wieku, będzie miał coraz bardziej deklaratywne i niestety dekoracyjne znaczenie, na co ogromny wpływ ma brak środków finansowych, które mogłyby wesprzeć i umożliwić prężne i efektywne działanie międzynarodowych organizacji romskich. Zaznaczyć jednak należy, że coraz prężniej działa młode pokolenie liderów romskich, które nie do końca utożsamia się np. z IRU i choć współpracuje z europejskimi organizacjami, widzi coraz większą potrzebę ponadnarodowego organizowania się samych Romów, którzy będą realnym źródłem nacisku, kształtowania i wdrażania działań na rzecz swoich współbraci. Kolejne lata pokażą, czy uda się stworzyć nową jakość w romskim ruchu politycznym i społecznym i czy rzeczywiście Romowie dostaną szansę na branie odpowiedzialności za to, co dzieć się będzie dla nich i dzięki nim przy wsparciu organizacji rządowych i międzynarodowych.

BIBLIOGRAFIA

- Barany Z., *The East European Gypsies. Regime Change, Marginality and Ethnopolitics*, Cambridge 2002.
- Between Past and Future. The Roma of Central and Eastern Europe*, red. W. Guy, Hatfield 2001.
- Council of Europe, *Flague and Anthem*, Dosta!, [online] <http://www.dosta.org/?q=node/74>.
- Council of the European Union, *Council Conclusions on Inclusion of the Roma – Annex*, Luxembourg, 8.6.2009, [online] http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/lssa/108377.pdf.
- Decyzja nr 771/2006/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 17 maja 2006 r. ustanawiająca Europejski Rok na rzecz Równych Szans dla Wszystkich (2007) – w Kierunku Sprawiedliwego Społeczeństwa*, Dz. U. UE, L 146/1.
- Dziubała K., *Historia Romów*, [w:] tenże, Religia i kultura Romów, Racjonalista, 25 VII 2002, [online] <http://www.racjonalista.pl/kk.php/s,1441>.
- European Commission, *Commission Staff Working Document Roma in Europe*, Brussels, 7.4.2010, Sec(2010) 400 final.

- European Commission, *Commission Staff Working Document Roma in Europe: The Implementation of European Union Instruments and Policies for Roma Inclusion – Progress Report 2008-2010*, Brussels, 7.4.2010, Sec(2010) 400 final, [online] http://ec.europa.eu/justice/discrimination/files/sec_2010_400.pdf.
- European Commission, *Commission Staff Working Documents accompanying the Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Non-discrimination and equal opportunities: A renewed commitment*, Brussels, 2.7.2008, SEC(2008) 2172.
- European Commission, *The Situation of Roma in an Enlarged European Union, Directorate-General for Employment, Social Affairs*, Unit D3, Luxembourg 2004.
- European Network on Social Inclusion and Roma under the Structural Funds, [online] <http://www.euromanet.eu/>.
- Fraser A., *Dzieje Cyganów*, przeł. E. Klekot, Warszawa 2001.
- Hancock I., *We Are the Romani People. Ame sam e Rromane džene*, Paris–Hatfield 2002, *Interface Collection*, 28.
- Integrated European Platform for Roma Inclusion. Road Map (30 June 2010)*, [online] http://ec.europa.eu/justice/discrimination/files/roma_roadmap_en.pdf.
- Klímová-Alexander I., *The Romani Voice in World Politics. The United Nations and Non-State Actors*, Aldershot–Burlington 2005, *Non-State Actors in International Law, Politics and Governance Series*.
- Komisja Europejska, *Działania Unii Europejskiej przeciwko dyskryminacji. Sprawozdanie z działalności w latach 2007-2008*, Dyrekcja Generalna ds. Zatrudnienia, Spraw Społecznych i Równości Szans, Dział G4, Luksemburg 2009.
- Komisja Europejska, *First EU Roma Summit*, Zatrudnienie, sprawy społeczne i włączenie społeczne, 16 IX 2008, [online] <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=88&clangId=pl&eventsId=105>.
- Komisja Europejska, *Komunikat Komisji do Rady, Parlamentu Europejskiego, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów Integracja społeczna i gospodarcza Romów w Europie*, Bruksela, 14.4.2010, KOM(2010) 133 wersja ostateczna, [online] http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/com/com_com%282010%290133_/com_com%282010%290133_pl.pdf.
- Kovats M., *The Politics of Roma Identity: Between Nationalism and Destitution*, Open Democracy, 29 VII 2003, [online] http://www.opendemocracy.net/people-migrationeurope/article_1399.jsp.
- Kowarska A., *Polska Roma. Tradycja i nowoczesność*, Warszawa 2005, *Studia Ethnologica*.
- Liégeois J.-P., *Roma in Europe*, Council of Europe Publishing, Strasbourg 2007.
- Mayall D., *Gypsy Identities, 1500-2000. From Egyptians and Moon-men to the Ethnic Romany*, London–New York 2004.
- McGarry A., *Ethnic Group Identity and the Roma Social Movement: Transnational Organizing Structures of Representation*, „Nationalities Papers” 2008, Vol. 36, nr 3, [online] <http://dx.doi.org/10.1080/00905990802080661>.
- Pawlak S., *Wstęp do teorii lobbingu*, [online] http://www.internetpr.pl/public_relation_view.php?letter=&aty_id=28&offset=0&art_id=16470.

Roma Platform, [online] http://ec.europa.eu/justice/discrimination/roma/roma-platform/index_en.htm.

Roma in Europe. From Social Exclusion to Active Participation, red. P. Thelen, Skopje 2005.

Wędrowcy i migranci. Pomiedzy marginalizacją a integracją, red. E. Nowicka, B. Cieślińska, Kraków 2005, *Seria Wydawnicza Polskiego Towarzystwa Socjologicznego*.

Dr Małgorzata KOŁACZEK (ur. 1981) – doktor nauk humanistycznych w zakresie nauk o polityce. Autorka pracy doktorskiej pod tytułem *Etniczna mobilizacja Romów w Unii Europejskiej po rozszerzeniu w 2004 roku. Studium przypadku – Polska, Słowacja, Węgry*, absolwentka stosunków międzynarodowych na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie. Stypendystka programu Socrates/Erasmus na Uniwersytecie Georga Augusta w Getyndze. Absolwentka studiów podyplomowych *public relations* w Wyższej Szkole Europejskiej im. ks. Józefa Tischnera w Krakowie. Obecnie pracuje w Instytucie Studiów Międzykulturowych Uniwersytetu Jagiellońskiego. Stypendystka grantu „Maria Curie-Skłodowska Actions” Komisji Europejskiej, uczestniczka kursu dla naukowców z Europy zajmujących się problematyką romską „Multidisciplinary Approaches to Romany Studies” na Central European University w Budapeszcie. Uczestniczka wielu badań dotyczących społeczności romskiej. Od wielu lat współpracuje ze Stowarzyszeniem Romów w Polsce, pomagając w tworzeniu, koordynowaniu i realizacji projektów edukacyjnych, kulturalnych i dofinansowanych z UE i budżetu państwa. Sekretarz redakcji kwartalnika „Dialog-Pheniben”. Wiceprezesa Fundacji Dialog-Pheniben. Stypendystka prestiżowego programu International Visitor Leadership Program Departamentu Stanu USA, temat wizyty: *Minority Outreach Program*.